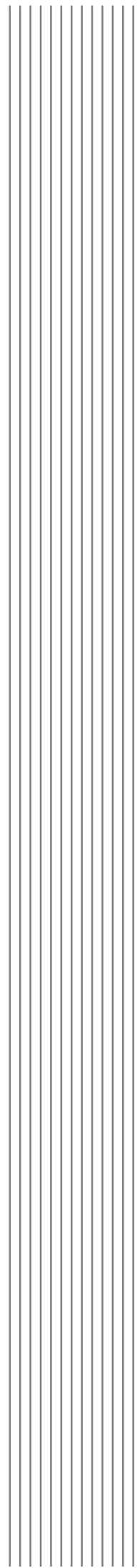
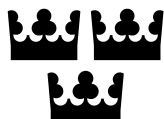

Bilaga 4

Fördelningpolitisk redogörelse

Bilaga 4

Fördelningspolitisk redogörelse

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Skatters och bidrags omfördelningseffekt	5
Hushållens beteende påverkar inkomstfördelningen och den offentliga sektorns budget	5
Tid, val och inkomstfördelning	6
1 Hur mycket utjämnar skatter och bidrag	6
1.1 Dekomponering	6
1.2 Inkomstslagets marginalfördelning	8
1.3 Avslutande kommentarer	10
2 Skatter, bidrag och arbetsutbud	10
2.1 Anpassar hushållen sin arbetstid?	11
2.2 Hushållens budgetmängd och val av arbetstid	11
Marginalskatt och marginaleffekt	11
2.3 Empiriska studier	12
Nyttofunktionen	12
Analysgrupp och analysvariabel	12
Data	12
2.4 Regelexperiment	13
Selektion av hushåll som kan ändra sin arbetstid	13
Metod	13
Vad jämförs resultaten med?	13
2.4.1 Grundavdrag höjs till 24 000 kronor	14
2.4.2 Barnbidrag höjs till 2 000 kr	15
2.5 Avslutande kommentarer	15
3 Tid, val och inkomstfördelning	16
3.1 Inledning	16
3.2 Inkomstfördelning vid heltidsarbete	17
3.3 Inkomstfördelning med värdet av hemproduktion	18
Omfattande hemproduktion	18
Värdering av hemproduktion	19
Faktaruta 1	19
Beräkning av hemproduktionens värde	19
Utökad inkomst jämnare fördelad	19
3.4 Val av arbetstid ger överskattning av välfärds-klyftor	21

4	Underbilaga	21
	Gemensamma begrepp och definitioner	21
	Data och begrepp i avsnitt 1.....	22
	Data och begrepp i avsnitt 3.....	22
	Beräkning av disponibel inkomst vid heltidsarbete.....	22
	HUS-undersökningen och jämförbarhet med SCB:s inkomstför- delningsundersökning, HINK.....	22
	Bakomliggande analyser i avsnitt 3.....	23
	Jämförelse mellan marknadsprincipen och alternativkostnads- principen.....	23
	Känslighetsanalys av val av timlön för marknadsvärdering av hemproduktion	23
	Tidsanvändningens betydelse för olika hushåll	24

Sammanfattning

Inkomst- och välfärdsfördelningen i samhället beskrivs ofta genom att studera hur den disponibla inkomsten fördelar sig på olika grupper. Man bortser vanligen från det värde som hushållen sätter på offentlig produktion, arbete i hemmet och fritid, samt att hushållen anpassar sig efter olika regler. I redogörelsen belyses denna problematik med tre delstudier som på olika sätt utvidgar fördelningsanalyserna.

Studierna visar att statistiska fördelningsanalyser av disponibla inkomster ger en begränsad och delvis vilseledande bild av fördelningen av ekonomiska resurser. Ojämnheten överskattas eftersom man inte tar hänsyn till det ekonomiska värdet av offentlig konsumtion och hemproduktion. En betydande del av den ojämnheter som finns i nuvarande inkomstfördelning beror dessutom på att många personer av olika skäl väljer kortare arbetstid eller längre ledigheter under året. Valen påverkas av regelsystemen och marginaleffekterna.

Skatters och bidrags omfördelningseffekt

För att förstå hur inkomstfördelningen direkt kan påverkas med regeländringar måste man känna till hur olika skatter och bidrag omfördelar. I den första delstudien används en *dekomponeringsanalys* för att beräkna hur olika delar statistiskt bidrar till att utjämna inkomsterna.

Analysen visar att *faktorinkomsterna* ger störst bidrag till den totala ojämnheten. Skatterna och transfereringarna medför i kombination med den offentliga konsumtionen sammantaget en betydande utjämning av inkomsterna.

Pensionerna och *subventionerna inom äldreomsorgen* bidrar till en ojämna fördelning av den ekonomiska välfärden. Det beror på att värdet av offentlig konsumtion har lagts till de disponibla inkomsterna för att bättre mäta omfördelningen. Stora värden omfördelas till äldre genom subventionerna till äldreomsorgen, vilket innebär att många äldre hamnar högt i inkomstfördelningen.

Inkomstskatten är den faktor som, tillsammans med *arbetsmarknadsstödet*, utjämnar och omfördelar inkomsterna mest. Övriga transfereringar har också en utjämnande verkan.

Skatternas, bidragens och den offentliga konsumtionens *marginella fördelningseffekter* undersöks också genom att hushållen tilldelas ett

schablonbelopp i enlighet med de olika inkomstslagets fördelning. Med denna stiliserade metod är det endast den statliga skatten och subventionerna till äldreomsorgen som vid en marginell förändring bidrar till en ojämna fördelning. Starkast utjämnande effekt har socialbidraget.

Analysen visar att med ett utvidgat mått på hushållens ekonomiska resurser som inkluderar den offentliga konsumtionen blir skatternas, bidragens och subventionernas direkta omfördelningseffekter mindre tydliga och delvis annorlunda än vid traditionella analyser av enbart disponibla inkomster.

Hushållens beteende påverkar inkomstfördelningen och den offentliga sektorns budget

I en statistisk fördelningsanalys visas bara de direkta utjämnningseffekterna av reglerna. Men reglerna kan också påverka inkomstfördelningen om hushållen anpassar sitt beteende när regler för skatter och bidrag ändras. Med en *dynamisk analys* kan man få vägledning om vilka effekter som kan förväntas. När reformer skall bedömas är hushållens eventuella anpassning av arbetstiden särskilt viktig.

I den andra delstudien illustreras att hushållen kan förväntas anpassa arbetsutbudet när en reform påverkar deras inkomster och avkastning på arbete. Med hjälp av två exempel åskådliggörs vilka anpassningar som kan förväntas och hur detta påverkar inkomstfördelningen och de offentliga finanserna. Resultaten jämförs med de som erhålls i en statistisk analys, där det antas att hushållen inte anpassar arbetsutbudet.

Höjt grundavdrag: En stiliserad höjning av den lägsta nivån på grundavdraget från 8 700 kronor till 24 000 kronor medför i en statistisk fördelningsanalys att de disponibla inkomsterna blir betydligt ojämna fördelade. Men en sådan regeländring kan väntas stimulera framförallt de som står utanför arbetsmarknaden eller har låga inkomster till att arbeta mer. Då ökar lönerna bland dem med lägst inkomster. Ett ökat arbetsutbud i denna grupp medför därför att inkomstspridningen inte ökar i samma omfattning som vid en statistisk analys, och att kostnaden för regeländringen blir lägre.

Höjt barnbidrag: Om barnbidraget höjs från 850 kronor till 2 000 kronor per månad utjämnas inkomstfördelningen i den statistiska analysen. Men höjda barnbidrag leder också till att färre personer behöver socialbidrag, där marginalef-

fekten är 100 procent på ökat arbete. Regeländringen kan därför väntas medföra ett ökat arbetsutbud bland framförallt ensamstående mödrar vilket ytterligare minskar inkomstspridningen samtidigt som kostnaden för regeländringen minskar.

Analyserna pekar på att regeländringar som minskar marginaleffekterna för de som arbetar i liten omfattning dynamiskt kan bidra till en jämnare inkomstfördelning. De visar också att belastningen på de offentliga finanserna kan bli något lägre än vad som visas i statistiska analyser där hushållen inte väntas anpassa arbetstiden.

Tid, val och inkomstfördelning

I den tredje delstudien utvidgas inkomstbegreppet för att bättre avspegla hur hushållens val mellan marknadsarbete å ena sidan och fritid och hemproduktion å andra sidan påverkar inkomstfördelningen. Resultatet av de båda analysmetoder som används visar att fördelningen av den ekonomiska välfärden blir betydligt jämnare fördelad än vad som normalt visas i inkomststatistiken.

I den ena analysen illustreras vad det betyder för inkomstfördelningen att många personer frivilligt väljer att inte arbeta eller att arbeta bara litet. Det görs schablonmässigt genom att beräkna vad som händer med fördelningen av disponibla inkomster om alla med frivilligt lågt deltagande på arbetsmarknaden antas arbeta heltid under hela året. Inkomsterna ökar framför allt för de grupper som i den vanliga statistiken synes ha låga disponibla inkomster. Fördelningen av inkomsten blir således betydligt jämnare och andelen hushåll med en svag ekonomi (under halva medianinkomsten) minskar cirka 30 procent.

I den andra analysen värdesätts hemproduktionen, som i de västeuropeiska länderna uppskattats motsvara ca 40-50 procent av BNP. Genom att prissätta tiden för hemarbete beräknas värdet av hushållens hemproduktion. När denna tid värdesätts och beaktas blir inkomstfördelningen jämnare. Andelen hushåll som har en inkomst under halva medianinkomsten minskar med 25 procent.

1 Hur mycket utjämnar skatter och bidrag

För att förstå hur inkomstfördelningen är uppbyggd och vilka möjligheter det finns att med politiska medel förändra den, krävs insikt om hur fördelningen påverkas av olika inkomstslag. Syftet med detta avsnitt är att beskriva hur olika offentliga åtgärder omfördelar ekonomiska resurser mellan hushåll. Förutom skatter och bidrag analyseras även effekterna av viss offentligt finansierad privat konsumtion (t.ex. sjukvård, utbildning och olika typer av omsorg). När analysen utvidgas till att även omfatta offentlig konsumtion förändras förutsättningarna för analysen av skatter och bidrag. Hushållens position inom inkomstfördelningen påverkas av att inkomsten inte snävt definieras som kontant disponibel inkomst. Hushåll med låg kontantinkomst kan klassas som medelinkomsthushåll när värdet av offentlig konsumtion inkluderas i dess inkomst. Hushåll med relativt god kontantinkomst kan hamna mitt i inkomstfördelningen om de i mindre utsträckning än andra gynnas av de offentliga subventionerna. Den analys som presenteras skall därför betraktas som utvidgad jämfört med tidigare liknande analyser och resultatet kan komma att avvika.

Skatter, bidrag och offentlig konsumtion påverkar inkomstfördelningen både direkt och indirekt. Fördelningen av faktorinkomster (löner, företagarkinomster och kapitalinkomster) påverkas indirekt, dels via individernas val av arbetstid, dels genom pris- och lönepåverkan. Om skatte- och bidragssystemen inte fanns eller var annorlunda utformade skulle sannolikt individernas val av arbetstid, lönestrukturen och avkastningskraven på kapital m.m. sett annorlunda ut. På lång sikt påverkar t.ex. subventionerad utbildning fördelningen av inkomstmöjligheter och således även inkomsterna. I detta avsnitt analyseras endast de direkta effekterna. I avsnitt 2 undersöks vilka tänkbara effekter skatter och bidrag har på individernas val av arbetstid. Effekter på pris- och lönestrukturer behandlas inte i denna bilaga.

1.1 Dekomponering

Den gängse metoden för att beskriva skatternas och bidragens direkta fördelningseffekter är att dekomponera inkomstspridningen. Den totala

inkomstspridningen delas då upp med avseende på de inkomstslag som bygger upp den totala inkomsten. Ett alternativ till dekomponering är att beräkna spridningen stegvis. Först beräknas då ojämnheten hos ett inkomstslag, t.ex. faktorinkomst, därefter läggs inkomstslagen till ett i taget. Efter varje komponent beräknas ojämnheten på nytt och jämförs med det tidigare resultatet. På detta sätt kan man avgöra om ojämnheten ökar eller minskar när inkomstslaget adderas till inkomsten. Effekterna kommer vid en sådan analys att bero på i vilken ordning komponenterna adderas vilket undviks med dekomponeringsmetoden.

I dekomponeringsanalysen delas den totala inkomstspridningen upp i ett antal klart avgränsade delkomponenter (inkomstslag). Varje delkomponent är i sin tur en produkt av två faktorer, dels en *vikt* som anger komponentens relativa storlek (eller betydelse) och dels ett *koncentrationsindex*.

Koncentrationsindex som kan anta värden mellan -1 och 1, är ett mått på hur ett inkomstslag är fördelat i förhållande till den totala inkomsten. Ett negativt värde på koncentrationsindex betyder att det aktuella inkomstslaget motverkar ojämnheten i inkomstfördelningen, dvs inkomsterna från inkomstslaget är koncentrerade till hushåll med relativt låga totala inkomster. Ett sådant inkomstslag sägs vara *progressivt*. Ett positivt koncentrationsindex betyder att inkomstslaget bidrar till ojämnhet i fördelningen av total inkomst eller är *regressivt*.

Vikten är inkomstens genomsnittliga andel av den totala inkomsten. Skatternas vikt antar negativa värden eftersom de utgörs av transfereeringar från hushållen. Vid tolkning av skatternas bidrag till inkomstspridningen utifrån koncentrationsindexet blir därför värdet omvänt.

Den totala inkomstspridningen, mätt som Gini-koefficienten för "total inkomst", uppgår här till knappt 0,20 (tabell 1.1). Den totala inkomsten består i genomsnitt till ca 96 procent av faktorinkomster. Dessa står också för det största bidraget till inkomstfördelningens totala ojämnhet. Faktorinkomsternas bidrag till ojämnheten (0,31) överstiger den totala ojämnheten vilket betyder att övriga inkomstslag utjämnar fördelningen med ca 0,11 enheter. Förutom faktorinkomsterna bidrar pensionerna och subventionerna till äldreomsorgen till den uppmätta ojämnheten. Att pensionerna är koncentrerade till den övre halvan av inkomstfördelningen är ett vanligt resultat även när endast kontant dis-

ponibel inkomst analyseras. När värdet av den offentliga konsumtionen ingår blir detta resultat än tydligare. De offentliga subventionerna är i stor utsträckning inriktade mot en konsumtion som de äldre står för (äldreomsorg, sjukvård och läkemedel) vilket medför att de lyfts upp ännu högre i inkomstfördelningen när värdet av denna konsumtion beaktas. Subventionerna av barnomsorg och utbildning bidrar även de till ojämnheten. Den kraftigaste utjämnande effekten står inkomstskatten för men övriga skatter motverkar också ojämnheten. Bland transfereeringarna är det framförallt arbetsmarknadsstödet som har en utjämnande effekt. De flesta övriga transfereeringarna verkar utjämnande men effekterna är små.

Som tidigare nämnts beror inkomstslagets fördelningseffekter inte bara på hur progressiva eller regressiva de är utan även på hur stor andel av den totala inkomsten de utgör. Mest progressiv är den statliga inkomstskatten följt av socialbidraget, mest regressiva är subventionerna till äldreomsorgen följt av faktorinkomsterna.

Att den subventionerade äldreomsorgen är så kraftigt regressiv beror på att de värden som påförs mottagarna i vissa fall är mycket stora. Äldreomsorgen är här "försäkringsmässigt" utlagd. Detta innebär att alla, oavsett egen konsumtion, erhåller genomsnittliga värden för det egna könet och den egna åldersklassen. Trots denna "utjämnning" blir subventionerna höga i de aktuella åldersklasserna. Som exempel kan nämnas att män som är 90 år eller äldre påförs ett nettovärde (efter betalda avgifter) motsvarande 180 000 kronor per år. I kombination med (även en låg) pension lyfter detta mottagaren högt upp i fördelningen.

Tabell 1.1 Inkomstslagets bidrag till ojämnheten i fördelningen av total inkomst enligt dekomponeringsmetoden

	Progression	Vikt	Gini-bidrag
<i>Faktorinkomst</i>	0,3231	0,9606	0,3104
<i>Transfereringar</i>			
Pension	0,1236	0,2179	0,0269
Arbetsmarkn. stöd	-0,2332	0,0564	-0,0131
Sjukpenning	-0,0187	0,0142	-0,0003
Föräldrapenning	-0,2727	0,0176	-0,0048
Barnbidrag	-0,0626	0,0205	-0,0013
Bostadsbidrag	-0,3220	0,0071	-0,0023
Bostadstillägg till pensionärer	-0,1004	0,0056	-0,0006
Underhållsstöd (mottaget)	-0,0721	0,0077	-0,0006
Socialbidrag	-0,5536	0,0094	-0,0052
Studiestöd	-0,0498	0,0168	-0,0008
Transfereringar (restpost)	0,1103	0,0120	0,0013
<i>Offentlig konsumtion</i>			
Utbildning	0,0348	0,0752	0,0026
Sjukvård	0,0170	0,0516	0,0009
Äldreomsorg	0,4478	0,0255	0,0114
Läkemedels-subvention	0,0402	0,0077	0,0003
Barnomsorg	0,0925	0,0280	0,0026
Tandvård	0,0296	0,0015	0,0000
<i>Skatt och avgifter</i>			
Kommunalskatt	0,2273	-0,3146	-0,0715
Statlig skatt	0,7085	-0,0304	-0,0215
Övriga skatter	0,3590	-0,0845	-0,0304
Moms	0,0759	-0,1037	-0,0079
Underhållsstöd (betalt)	-0,0027	-0,0023	0,0000
<i>Total inkomst</i>	0,1963	1,0000	0,1963

Källa: HINK, SCB, Finansdepartementets beräkningar.

Koncentrationsindexet skall tolkas som inkomstslagets fördelning givet den nuvarande omfattningen och givet fördelningen av övriga inkomster. Om ett inkomstslag vid låg omfattning är utjämnande kan det trots detta bidra till ökad ojämnhet om omfattningen ökar. Om man t.ex. tänker sig ett bidrag som endast går till den fattigaste medborgaren (när detta bidrag inte räknas in i inkomsten) så skulle detta verka utjämnande vid låga nivåer. Om detta bidrag sedan höjs successivt kommer den totala inkomsten (inkl. bidraget) till slut att bli så hög att mottagaren av bidraget flyttas upp till den övre delen av inkomstfördelningen. Bidraget kan då övergå till

att istället bidra till ojämnheten i inkomstfördelningen. Ett positivt koncentrationsindex behöver alltså inte betyda att fördelningen skulle vara jämnare om bidraget inte fanns. Det behöver inte heller med nödvändighet innebära att en marginell ökning av bidraget leder till ökad ojämnhet (se vidare avsnitt 1.2).

Resonemanget kan utvidgas till de flesta inkomstslag. Vid någon nivå kommer en transfereering som till en början har minskat ojämnheten i inkomstfördelningen att få omvänd effekt om omfattningen ökar. Dekomponering kan framstå som komplicerad och svår att förstå, varför det blir svårt att använda resultaten som beslutsunderlag när t.ex. alternativa reformer skall värderas. I avsnitt 1.2 presenteras därför en alternativ metod som beskriver några inkomstslags marginella fördelningseffekter.

1.2 Inkomstslagets marginalfördelning

Metoden är förhållandevis enkel. Ett inkomstslags marginella fördelningseffekt analyseras genom att en fast summa delas mellan alla hushåll så att de erhåller en andel som motsvarar deras andel av inkomstslaget i utgångsläget. Därefter jämförs den erhållna inkomstfördelningen med den ursprungliga. De "reformer" som dessa utläggningar innebär antas här vara ofinansierade och motsvarar således utnyttjande av ett reformutrymme. På motsvarande sätt kan även en neddragning analyseras. I ett läge då en faktisk reform/besparing är aktuell analyseras en sådan dock med betydligt högre precision i en mikrosimuleringsmodell.

Fördelen med denna metod är att den är förhållandevis enkel att förstå och att inkomstslagets fördelningseffekter på marginalen kan analyseras. Nackdelen är att metodens egenskaper, till skillnad från dekomponeringsmetoden, inte finns belysta i vetenskaplig litteratur samt att flera av de "reformer" som analyseras inte går att utforma i praktiken. Tolkningen blir därför mer intuitiv än formell.

Det belopp som används i analysen är 1 miljard kronor, vilket är att betrakta som ett marginellt påslag. För vissa inkomstslag utgör dock denna summa en betydande ökning. För att försäkra sig om att resultaten inte kraftigt påverkas av storleken på den summa som delas ut har analysen upprepats med olika belopp. Även negativa belopp, d.v.s. minskningar, har prövats och

resultatet blir då spegelvänt mot en ökning. Beloppets storlek påverkar inte resultaten i någon större utsträckning utan en flerdubbling av beloppet ger en flerdubbling av effekterna. Sambanden kan dock inte antas vara linjära.

Effekten av ett ökat bidrag eller minskad skatt redovisas som relativ förändring av Gini-koefficienten respektive decilkvoten D9/D1. En "Gini-elasticitet" som motsvarar den procentuella förändringen av Gini-koefficienten då de olika inkomstslagen ökas med 1 procent, i stället för med 1 miljard kronor, redovisas också.

Alla påslag är gjorda netto, vilket innebär att det inte blir någon interaktion med skatt och andra transfereringar som bostadsbidrag och socialbidrag (såvida inte något av dessa inkomstslag analyseras). Detta innebär att för skattepliktiga transfereringar skulle ett betydligt större bruttobelopp än 1 miljard kronor läggas ut för att uppnå de effekter som här redovisas. Som en tumregel bör bruttobeloppet för skattepliktiga transfereringar vara cirka 75 procent högre än nettobeloppet. Storleken beror dock på vilken regelförändring som beräknas. Även för bostadsbidrag och barnbidrag är bruttobeloppet något högre än nettobeloppet, då dessa transfereringar visserligen inte är skattepliktiga men påverkar socialbidraget.

I analysen (tabell 1.2) uppkommer den till synes paradoxala effekten att när omfattningen ökar av ett inkomstslag som, enligt dekomponeringsanalysen, bidrar till den totala ojämnheten i fördelningen så minskar ojämnheten. Detta är dock förväntat i de fall inkomstslagens koncentrationsindex understiger Gini-koefficienten. Om omfattningen av ett inkomstslag som har en jämnare fördelning än den totala inkomsten ökas, kommer den totala jämnheten att öka även om inkomstslaget i sig inte är utjämnande. Dess bidrag till den totala ojämnheten kommer dessutom att öka.

Tabell 1.2 Fördelningseffekt av en reform som innebär att 1 mdkr delas ut (skatt/avgift sänks)

Procentuell ändring			
	Gini	Decilkvot (D9/D1)	Elasticitet
<i>Transferering</i>			
Pension	-0,050	-0,028	-0,050
Arbetsmarknadsstöd	-0,202	-0,157	-0,101
Sjukpenning	-0,101	-0,184	0
Föräldrapenning	-0,302	-0,235	-0,050
Barnbidrag	-0,151	-0,194	0
Bostadsbidrag	-0,302	-0,134	0
BTP	-0,101	-0,231	0
Underhållsstöd (mottaget)	-0,151	0,143	0
Socialbidrag	-0,403	-0,512	-0,050
Studiestöd	-0,101	-0,212	0
<i>Offentlig konsumtion</i>			
Utbildning	-0,050	-0,069	-0,050
Sjukvård	-0,050	-0,009	-0,050
Äldreomsorg	0,101	0,101	0,050
Läkemedelssubvention	-0,050	0,005	0
Barnomsorg	-0,050	-0,032	0
Tandvård	-0,050	-0,065	0
<i>Skatt och avgift</i>			
Kommunalskatt	=	0,046	0,050
Statlig skatt	0,302	0,189	0,101
Moms	-0,050	-0,065	-0,050
Underhållsstöd (betalt)	-0,101	0,014	0

Källa: HINK, SCB, Finansdepartementets beräkningar.

Effekterna av påslagen innebär i samtliga fall utom för äldreomsorgen och den statliga skatten att ojämnheten, mätt som Gini-koefficienten, minskar. Detta är det förväntade resultatet då dessa inkomstslag är de enda undersökta som enligt dekomponeringen har en jämnare fördelning än total inkomst. Den statliga skatten verkar utjämnande och när dess omfattning minskar så ökar den totala ojämnheten.

Om spridningen istället mäts med decilkvoten ger även påslagen på läkemedelssubventionerna, kommunalskatten och underhållsstöd (mottaget såväl som betalt) en jämnare fördelning. Den "reform" som minskar ojämnheten mest är socialbidraget. Påslaget minskar i detta fall Gini-koefficienten med 0,4 procent och decilkvoten med 0,5 procent. Även detta resultat är förväntat då socialbidrag, enligt dekomponeringen, är det mest progressiva inkomstslaget.

När inkomstslagen ökas i relation till deras storlek blir bilden något annorlunda. Den enprocentiga ökningen är i många fall för liten för att

ha någon mätbar effekt på Gini-koefficienten (fjärde decimalen). De effekter som uppkommer har samma tecken som tidigare men starkast utjämnande effekt har arbetsmarknadsstödet.

1.3 Avslutande kommentarer

När hänsyn tas till den offentliga konsumtionen är utjämnningen av den ekonomiska standarden långt driven. Analyserna tyder på att det inom dagens skatte- och transfereringssystem finns små möjligheter till ytterligare utjämning. Den marginella avkastningen av att öka omfattningen av de befintliga omfördelningssystemen är liten. För att driva utjämnningen längre krävs att progressionen ökar. En ökad progression medför dock att, redan skadligt höga, marginaleffekter spås på ytterligare. En framåtblickande fördelningsspolitik bör därför möjligen ta sikte mot andra metoder än statistisk omfördelning av ekonomiska resurser.

2 Skatter, bidrag och arbetsutbud

Skatter och bidrag används för att finansiera den offentliga sektorns verksamhet och omfördela ekonomiska resurser mellan hushåll. En ofta icke önskvärd effekt är att hushållens konsumtionsval och arbetsutbud påverkas vilket kan leda till att resurserna inte alltid utnyttjas på bästa sätt. Denna reaktion används ibland för att nå bestämda syften. Våra höga skatter på t.ex. alkohol, tobak och drivmedel motiveras främst med en önskan om låg konsumtion.

Inför en ändring av regler för skatter och bidrag finns det olika förslag att ta ställning till. Som underlag genomförs i de flesta fall en analys som visar vilka hushållsgrupper som vinner/förlovar på de olika alternativen och hur de offentliga finanserna påverkas. Analysen är ofta *statisk*; hushållen antas då inte förändra sitt beteende på grund av nya regler. Den statistiska effekten kan tolkas som den omedelbara eller kortsiktiga effekten. En statistisk ansats kan försvaras i ett längre perspektiv vid mindre justeringar av de befintliga reglerna eller då det inte finns någon anledning att tro att beteendet påverkas. I andra fall bör en *dynamisk* analys eftersträvas, där mål-

sättningen är att ta hänsyn till att hushållen ändrar sin konsumtion.

Även när det inte går att argumentera för en statistisk analys är det vanligen den som används. Bidragande orsaker är att dynamiska analyser är betydligt mer krävande att genomföra och att resultaten alltid är diskutabla. Försvarare av statistiska analyser brukar just hävda fördelen med en metod där alla förutsättningar är väl kända. De som förespråkar dynamiska analyser har också lätt att hitta argument i form av absurda exempel. En statistisk analys av en inkomstskatt på 90 procent skulle till exempel medföra en kraftig förstärkning av de offentliga finanserna samtidigt som fördelningen av inkomster blir jämnare. Regeländringens kostnad i form av produktionsbortfall skulle helt negligeras och därmed ger den statistiska analysen en vilseledande bild.

Hur skatter och bidrag påverkar hushållens arbetsutbud har länge engagerat forskare och regeringar världen över. En orsak är att arbetsmarknaden och dess funktion har en central betydelse för ett samhälle, både socialt och ekonomiskt. Moderna begrepp som "marginalisering", "social exklusion" och "fattigdomsfällor" avspeglar en trend mot en mer proaktiv politik som syftar till att öka hushållens förmåga och möjlighet till självförsörjning. Arbetsmarknaden har därmed ökat i betydelse för att uppnå fördelningsspolitiska mål.

Nedan beskrivs kortfattat den forskning som försöker förklara vad som bestämmer hushållens arbetsutbud. Det presenteras också beräkningar där det framgår hur resultaten skiljer sig åt i en statistisk och dynamisk analys av två fiktiva reformer. Som alltid kan storleken på hushållens beteendeanpassningar diskuteras. Målet med den dynamiska analysen är i första hand att ge en vägledning om vilka effekter som kan förväntas, och skall inte tolkas i absoluta tal.

Den vanliga kritiken mot partiella analyser av utbud och efterfrågan gäller även här. Forskningen och de exempel som kommer att redovisas bygger inte på analyser av ett jämviktsläge, där efterfrågan och utbud möts. Istället är målet att mäta hur det "potentiella" arbetsutbudet påverkas av skatter och regler. När det gäller olika förändringar av dagens regler tas ingen hänsyn till hur finansieringen sker, eller hur ett eventuellt överskott fördelas.

2.1 Anpassar hushållen sin arbetstid?

I ovanstående exempel med en hypotetisk höjning av skattesatsen till 90 procent är det rimligt att tänka sig att en del hushåll väljer att minska sin arbetstid. Men trots en intensiv forskning är det svårt att få tag på användbara resultat som visar hur nettolönen påverkar hushållens val av arbetstid. De publicerade resultaten skiljer sig mycket åt, inte bara i fråga om hur mycket arbetsutbudet påverkas, utan även i vilken riktning. Dessutom är det vanligt att underliggande antaganden skiljer sig åt.^{1,2}

Ett vanligt antagande för att förenkla analysen är att alla hushåll kan anpassa sin arbetstid. Detta är naturligtvis ett mycket grovt antagande som till exempel inte gäller personer som är ofrivilligt arbetslösa eller som av hälsoskäl inte kan arbeta. Många gånger gäller det inte ens de som har en fast förankring på arbetsmarknaden. Regler och avtal medför att det är svårt att anpassa sin arbetstid.

Även om man i ett första steg antar att arbetstiden är flexibel går det inte att teoretiskt säga hur en förändring av skatte- och bidragsregler påverkar arbetstiden. Om avkastningen på en arbetad timma ökar blir det dyrare att vara ledig, eller med andra ord, priset på fritid ökar. Enligt ekonomisk teori minskar då efterfrågan på fritid och arbetstiden ökar (substitutionseffekt). Å andra sidan medför en högre avkastning, vid en given arbetstid, att inkomsten ökar och därmed också konsumtionen av bl.a. fritid, vilket leder till en minskad arbetstid (inkomsteffekt).

Det är således en empirisk fråga vilken effekt som dominerar. Storleken på de båda effekterna varierar mellan hushållen och hur de påverkar arbetsutbudet beror på utformningen av regelalternativen. I det tidigare exemplet med en kraftigt ökad skatt kan man förvänta sig att det bara är hushåll som idag betalar skatt som anpassar sin arbetstid. En sänkning av skatten skulle däremot även kunna påverka de som idag inte betalar

skatt: valet att börja arbeta blir mer attraktivt när avkastningen ökar.

Om man ändå försöker sammanfatta forskningen så påverkas hushållens arbetsutbud av skatter och bidrag, och kvinnor är mer benägna än män att ändra sitt beteende när reglerna förändras. Även om det finns undantag så är det vanligaste resultatet att substitutionseffekten dominerar inkomsteffekten. Detta innebär att om avkastningen på arbete ökar genom t.ex. en minskad marginalskatt så är ett förväntat resultat att arbetsutbudet kommer att öka.

2.2 Hushållens budgetmängd och val av arbetstid

En vanlig utgångspunkt för empiriska studier av arbetsutbudet är att anta att hushållen väljer den arbetstid som genererar mest *nytta*. Hushållet erhåller nytta av *fritid* och av den *konsumtion* som blir möjlig genom arbete och bidrag. Fritid antas således vara något som värderas positivt och som kan säljas i form av arbetstid på arbetsmarknaden mot en ökad inkomst. Ju mer arbetstid ett hushåll säljer på arbetsmarknaden, desto mer kan det konsumera av andra varor som i sin tur genererar nytta. Kombinationen av möjliga val av konsumtion och fritid kallas för hushållets *budgetmängd*. Budgetmängdens utseende beror på reglerna för skatter och bidrag, och på hur mycket hushållet tjänar brutto på en arbetad timma.

Till varje möjlig kombination av disponibel inkomst och arbetstid finns en motsvarande nytta. En person som ökar sin arbetstid kan er hålla en större nytta om den ökade konsumtionen värderas högre än förlusten av fritid. På samma sätt kan en ökad arbetstid minska nyttan om fritid värderas högre än konsumtion. Hushållen antas välja den arbetstid som genererar den högsta nyttan.

Marginalskatt och marginaleffekt

Det progressiva skattesystemet, där *marginalskatten* ökar med inkomsten, ledde i början av 1980-talet till en högsta marginalskatt på över 80 procent. Inför skattereformen 1990/1991 talades det mycket om att de höga nivåerna bidrog till välfärd förluster och att en sänkning skulle få hushållen att öka sitt arbetsutbud. Reformen

¹ För en sammanfattning av forskningen om hushållens arbetsutbud se Blundell, R och MaCurdy, T (1999): Labor Supply: A Review of Alternative Approaches, in O. Ashenfelter and D. Cards (eds.), Handbook of Labor Economics, North Holland.

² För en beskrivning om hur empirisk forskning om hushållens arbetsutbud kan användas i praktiskt arbete se Flood, LR (1994): Microsimulation and Labor Supply, Memorandum 206, Department of Economics, University of Gothenburg.

innebar att den högsta marginalskatten minskade till ca 50 procent. De grupper som redan hade ett högt arbetsutbud gynnades mest av reformen.

I ESO-studien Lönar sig arbete³ uppmärksammas att det kanske inte är de som redan arbetar i stor utsträckning som drabbas mest av reglerna för skatter och bidrag, utan de som står utanför arbetsmarknaden. Om syftet med reformen är att öka arbetsutbudet finns dessutom den största potentialen för en ökad arbetstid i denna grupp.

De som står i valet mellan att arbeta halvtid eller inte alls, påverkas inte i första hand av en progressiv inkomstskatt. Istället är det skatterna i kombination med reglerna för socialbidrag, bostadsbidrag och kostnader för barnomsorg som medför höga *marginaleffekter*.

Syftet med socialbidrag och bostadsbidrag är att stödja hushåll med låga inkomster. Problemet med den här typen av utjämningsystem är att det många gånger inte lönar sig att arbeta, eller att öka sin arbetstid, då det ekonomiska stödet trappas av i samma omfattning som arbetsinkomsten ökar. Det finns olika sätt att mildra denna effekt, till exempel genom att inte reducera bidraget till 100 procent mot arbetsinkomsten. Bostadsbidraget fungerar på detta sätt då reduktionen sker med 20 respektive 33 procent av den del av inkomsten som ligger över en viss nivå. Socialbidraget reduceras med 100 procent mot inkomsten. De stora marginaleffekterna bidrar till "fattigdomsfällor" eftersom stora grupper inte får något, eller endast marginellt, omedelbart ekonomiskt utbyte av en ökad arbetstid.

2.3 Empiriska studier

Nyttofunktionen

För att kunna jämföra olika kombinationer av fritid och inkomst används i den ekonomiska forskningen en matematisk funktion som transformerar antalet timmar med fritid och den disponibla inkomsten i kronor till ett tal. Detta tal brukar refereras till som hushållets nytta och funktionen kallas därför för en *nyttofunktion*. Den empiriska delen av forskningen om hushållets arbetsutbud består framförallt av att härleda

en nyttofunktion som skall representera hushållets preferenser för konsumtion och fritid. Det finns många olika sätt att göra detta på, vilket är ytterligare en källa till att det är svårt att jämföra olika studier.

Analysgrupp och analysvariabel

I tidiga studier mättes arbetsutbudet i antalet timmar som betraktades som en kontinuerlig variabel.⁴ Analyserna begränsades ofta till män som redan arbetade. Detta innebar att ingen hänsyn togs till de kanske viktigaste beteendeanpassningarna; att gå från icke-arbete till arbete, eller tvärtom som i pensionsbeslutet. En reform av skattesystemet kunde medföra att en person ändrade sitt årliga arbetsutbud med ett par timmar. I senare studier definieras ofta hela hushållet som en enhet och utgör då *analysgruppen*. Det är också vanligt att valet mellan att arbeta eller inte behandlas samtidigt som valet av arbetstid. Den kontinuerliga arbetstiden kan då ersättas med en diskret, där hushållen t.ex. väljer mellan att arbeta heltid, halvtid eller inte alls. *Analysvariabeln* är då en arbetstidsklass, där antalet klasser kan variera.⁵

Data

Ett av de största problemen vid analyser av arbetsutbudet är bristen på information. Många länder har registeruppgifter om inkomster och hushållets sammansättning, medan information om timlöner och arbetstid ofta saknas. Sverige är i många sammanhang ett föregångsland när det gäller statistik på hushållsnivå, men även här saknas information om arbetstid och löner för stora grupper. Det har visat sig att resultaten är mycket känsliga beroende på hur löner och arbetstid härleds då det inte finns några exakta uppgifter.⁶

³ ESO (1997): Lönar sig arbete, Ds 1997:73.

⁴ Burtless, G och Hausman, J (1978): The Effect of Taxes on Labour Supply, Journal of Political Economy, 86.

⁵ Ett exempel på en hushållsmodell med diskreta val av arbetstiden är Van Soest, A (1995): Structural Models of Family Labor Supply: A Discrete Choice Approach, Journal of Human Resources, 30.

⁶ Ericson, P och Flood, LR (1997): A Monte Carlo Evaluation of Labor Supply Models, Empirical Economics, 22.

2.4 Regelexperiment

I detta avsnitt presenteras hur två stilerade regeländringar påverkar hushållens arbetsutbud enligt en modell som utvecklats i Sesimprojektet.⁷ Analyserna illustrerar hur beteendeanpassningen påverkar de offentliga finanserna, hushållens disponibla inkomst och inkomstfördelningen. Resultaten jämförs med de som erhålls med en statisk analys där arbetsutbudet inte påverkas.

Selektion av hushåll som kan ändra sin arbetstid

Som tidigare nämnts är det orimligt att anta att alla hushåll kan anpassa sin arbetstid. I den här studien tillåts inte följande grupper att anpassa sin arbetstid.

1. Personer yngre än 19 år.
2. Personer äldre än 64 år.
3. Personer som erhåller pension.
4. Personer som är föräldralediga för barns födelse.
5. Personer som studerar i stor omfattning.
6. Personer som i huvudsak är arbetslösa.
7. Personer med en hög sjukfrånvaro.

Dessa personer kommer istället att behålla sin observerade arbetstid och arbetsinkomst oavsett hur regelverket för skatter och bidrag förändras.

Metod

Då olika typer av hushåll förväntas ha olika preferenser för fritid och konsumtion delas hushållen in i fyra olika grupper: *ensamstående mödrar*, *ensamstående kvinnor utan barn*, *ensamstående män och sammanboende*. Med hjälp av olika undersökningar och registeruppgifter har sedan en nyttofunktion anpassats till varje familjetyp. Hushållens preferenser för fritid tillåts variera mellan hushållen beroende på antalet barn, familjemedlemmarnas ålder och de vuxnas utbildningsnivå. Ett resultat är att kvinnans fritid gene-

rerar större nytta i hushåll med barn jämfört med hushåll utan barn.⁸

I ett hushåll med en vuxen beräknas den disponibla inkomsten vid sju olika årsarbetstider. För varje kombination av arbetstid och disponibel inkomst beräknas sedan en nytta med hjälp av nyttofunktionen. Den vuxna personen antas sedan välja den arbetstid som ger högst nytta. Om det finns två vuxna påverkas hushållets totala nytta av hur arbetstiden fördelas. I detta fall beräknas nyttan för alla kombinationer av arbetstider för de båda vuxna. Med sju arbetstidsklasser för varje vuxen innebär det att hushållet har 49 kombinationer att välja mellan.

När den disponibla inkomsten beräknas för olika val av arbetstid får alla hushåll tillgång till socialbidrag och bostadsbidrag. Således tas det ingen hänsyn till att alla inte är berättigade till socialbidrag, trots inkomster under socialbidragsnormen, eller att det finns hushåll som avstår från socialbidrag och bostadsbidrag trots att de är berättigade.⁹

Vad jämförs resultaten med?

Innan någon regelanlys genomförs används nyttofunktionerna till att simulera en arbetstid för alla hushåll med nu gällande regler för skatter och bidrag. Resultatet av simuleringen, som presenteras i underbilagetabell 4, liknar den observerade fördelningen av arbetstider. Männens arbetstid är koncentrerad runt heltid medan kvinnor i större utsträckning arbetar deltid. Det kan dock vara stora skillnader mellan observerad och simulerad arbetstid för enskilda hushåll. I måttet arbetstid ingår ledighet som semester och arbetsfria helgdagar.

Då alla hushåll som i ekonomiska termer är berättigade till socialbidrag och bostadsbidrag inte erhåller dessa kommer den offentliga sektorns utgifter att överskattas. Detta medför också att den absoluta ökningen/minskningen av de offentliga utgifterna för dessa bidrag, liksom be-

⁸ I denna analys används data från SCB:s Hink, Linda och strukturlönestatistik. För en utförlig beskrivning av data, modell och nyttofunktioner se Pyllkänen, E (2000): Modeling Wages and Hours of Work, Paper presented at The 6th Nordic Seminar On Micro Simulation Models 8-9 June 2000 Copenhagen, Denmark..

⁹ En analys av sannolikheten att ansöka om socialbidrag går utanför den här studien.

⁷ För mer information om Sesimprojektet se www.sesim.org.

teendeeffekterna, i vissa fall kan överskattas i de olika regelexperimenten.

I den offentliga sektorns ekonomi ingår transfereringar till hushållen och skatter och bidrag från hushållen. Arbetsgivaravgifter och indirekta skatter som moms ingår inte i analysen. Detta innebär att den absoluta ökningen/minskningen av de offentliga inkomsterna underskattas. En överskattning av ökade/minskade utgifter för socialbidrag och bostadsbidrag motverkas alltså av en underskattning av minskade/ökade inkomster från indirekta skatter och arbetsgivaravgifter.

Vid en analys av ett regelexperiment jämförs den simulerade arbetstiden, efter regelförändringen, med den simulering som genomfördes med de nu gällande reglerna. Förändringen i arbetstid påverkar arbetsinkomsten som i sin tur påverkar den offentliga sektorns ekonomi, hushållens disponibla inkomst och inkomstfördelningen.¹⁰

2.4.1 Grundavdrag höjs till 24 000 kronor

I det första regelexperimentet höjs den lägsta nivån på grundavdraget från 8 700 kronor till 24 000 kronor per år. Grundavdraget är ett generellt avdrag som beror på den taxerade inkomsten. Avdraget uppgår till lägst 8 700 kronor och högst 18 200 kronor för inkomstår 2000.

En höjning av grundavdraget medför att den disponibla inkomsten ökar bland de som idag har en taxerad inkomst som överstiger det nuvarande grundavdraget. Resultatet av en statisk analys visar att regeländringen kostar den offentliga sektorns 28,7 miljarder kronor i form av minskade skatteinkomster, samtidigt som kostnaderna för transfereringar till hushållen minskar med 1,8 miljarder kronor. Den totala försämringen av statens budget med 26,9 miljarder kronor tillfaller hushållen. Inkomstfördelningen blir något ojämnare.

I en dynamisk analys anpassar hushållen sitt arbetsutbud när nivån på grundavdraget höjs. De personer som innan regeländringen har en arbetsinkomst över grundavdraget kommer i huvudsak att utsättas för en inkomsteffekt och ett förväntat resultat är att arbetsutbudet inte ökar i

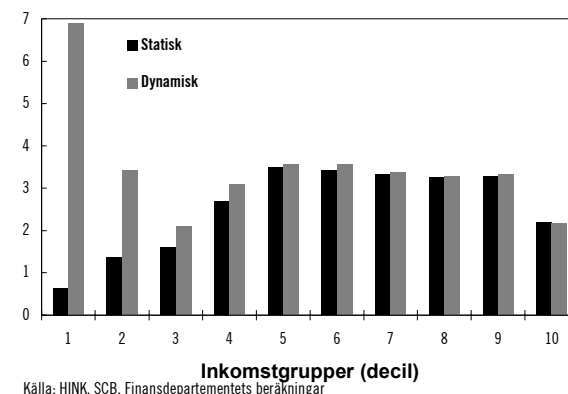
denna grupp. För de som har en inkomst under grundavdraget kommer det nu att löna sig bättre att öka arbetstiden. Den totala effekten beror på hur stora effekterna är i de båda grupperna och på antalet hushåll i respektive grupp.

I underbilagetabell 4 beskrivs hur vuxna i de olika hushållen fördelar sig i olika arbetstidsklasser, och hur denna bild förändras efter en anpassning till ett högre grundavdrag. Andelen som valt att inte arbeta minskar med 0,7-2,0 procentenheter beroende på familjetyp. Samtidigt ökar andelen med en arbetstid omkring heltid som en följd av övergångar från icke-arbete till arbete. Arbetstiden ökar i genomsnitt med 18-42 timmar per år.

Diagram 2.1 visar hur den disponibla inkomsten förändras i olika inkomstgrupper. En statisk analys medför att enbart de som idag arbetar tjänar på ett höjt grundavdrag. Den disponibla inkomsten för hushåll i de lägre decilerna består till största del av olika bidrag, vilket medför att de inte påverkas särskilt mycket av storleken på grundavdraget. I en dynamisk analys börjar en del av dessa hushåll att arbeta och ökar på så sätt sin disponibla inkomst.

Diagram 2.1 Dynamiska och statiska fördelningseffekter av ett höjt grundavdrag

Procentuell förändring av justerad disponibel inkomst

I tabell 2.1 sammanfattas den statiska och dynamiska analysen för alla typer av hushåll. Den statiska analysen överskattar kostnaden av regeländringen då ingen hänsyn tas till att fler börjar arbeta. På samma sätt överskattar den statiska analysen ojämnheten i disponibel inkomst efter regeländringen. Ett höjt grundavdrag stimulerar framförallt de som står utanför arbetsmarknaden, och har låga inkomster, att börja arbeta. Av detta följer en utjämning av inkomstskillnaderna jämfört med den statiska analysen. En ökning av

¹⁰ Då analysen utgår ifrån simulerade arbetstider avviker beräkningarna från de som bygger på observerade arbetsinkomster.

hushållens disponibla inkomster med 32,5 miljarder kronor kostar enligt denna simulering 21,0 miljarder kronor, samtidigt som ojämnheten i inkomstfördelningen ökar marginellt.

Tabell 2.1 Sammanfattning av höjt grundavdrag

Hushållens disponibla inkomst och offentliga sektorns budget i miljarder kronor. Absoluta förändringar i Gini-koefficienten

	Statisk analys	Dynamisk analys
Hushållen	+26,9	+32,5
Offentliga sektorn	-26,9	-21,0
Gini-koefficient	+0,0022	+0,0006

2.4.2 Barnbidrag höjs till 2 000 kr

I detta regelexperiment höjs grundbeloppet för barnbidrag från 850 kronor till 2 000 kronor per månad. Flerbarnstillägget behålls på den nuvarande nivån. Barnbidraget är oberoende av hushållets övriga inkomster och påverkar inte heller inkomstskatten. Däremot påverkas hushåll med socialbidrag eftersom socialbidraget minskar i samma takt som barnbidraget ökar. Detta får en positiv effekt på incitamenten att börja arbeta för socialbidragstagare eftersom dessa hushåll får behålla en större del av arbetsinkomsten efter ett höjt barnbidrag. Samtidigt ökar inkomsterna för de barnfamiljer som redan arbetar och fungerar då som en ren inkomsteffekt. Det är således en empirisk fråga hur ett ökat barnbidrag påverkar det totala arbetsutbudet.

I en statisk analys medför regelexperimentet att de offentliga utgifterna ökar med 21,2 miljarder kronor. Hushållens disponibla inkomster ökar i samma utsträckning. Inkomstfördelningen blir också något jämnare med ett högre barnbidrag.

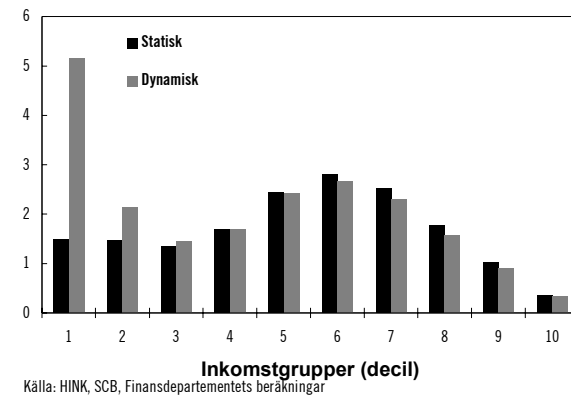
Resultaten från en dynamisk analys förutser att det totala arbetsutbudet faktiskt ökar i detta regelexperiment. I underbilagetabell 4 framgår det att antalet *ensamstående mödrar* som inte arbetar minskar med hela 3,6 procentenheter. Medelarbetsstunden för samma grupp ökar med 53 timmar om året. Som tidigare nämnts erhåller samtliga hushåll under normen socialbidrag, vilket kan leda till att effekten överskattas. En tolkning av resultatet är att marginaleffekterna har minskat för hushåll med svag ekonomi. Det krävs inte längre lika höga arbetsinkomster för att komma över normen för socialbidrag.

Diagram 2.2 beskriver hur anpassningen av arbetstid påverkar den disponibla inkomsten i olika

deciler jämfört med en statisk analys. Många av de ensamstående mödrarna som nu börjat arbeta tillhörde innan regeländringen hushåll med svag ekonomi. I decil 5-10 minskar den disponibla inkomsten något vilket är ett resultat av inkomsteffekten som får en del hushåll att gå ner i arbetstid.

Diagram 2.2 Dynamiska och statiska fördelningseffekter av ett höjt barnbidrag

Procentuell förändring av justerad disponibel inkomst

Tabell 2.2 sammanfattar analyserna av ett högre barnbidrag. En statisk analys överskattar kostnaden och underskattar regeländringens förmåga att jämna ut inkomsterna. Då det framförallt är hushåll med låga inkomster som ökar arbetsutbudet förstärks effekten på inkomstfördelningen: Gini-koefficienten minskar ytterligare vid en dynamisk analys. Efter beteendeanpassningen ökar hushållens disponibla inkomst med 23,2 miljarder kronor till en kostnad av 18,5 miljarder kronor.

Tabell 2.2 Sammanfattning av höjt barnbidrag

Hushållens disponibla inkomst och offentliga sektorns budget i miljarder kronor. Absoluta förändringar i Gini-koefficienten

	Statisk analys	Dynamisk analys
Hushållen	+21,2	+23,2
Offentliga sektorn	-21,2	-18,5
Gini-koefficient	-0,0014	-0,0025

2.5 Avslutande kommentarer

Skatter och bidrag påverkar hushållens ekonomi och avkastningen på arbete. Höga marginaleffekter för hushåll som står utanför arbetsmarknaden, eller deltar i begränsad omfattning, och höga marginalsatser för hushåll med ett högt

arbetsutbud minskar incitamenten för att öka arbetsinkomsten. I det här avsnittet har en modell för hushållens arbetsutbud använts för att visa hur olika regelalternativ kan påverka arbetsutbudet. Även om storleken på de redovisade resultaten är osäkra antyder experimenten ändå att det finns betydande dynamiska effekter. Hushållen anpassar arbetsutbudet när en reform påverkar budgetmängden.

Anpassningen av arbetstider medför att arbetskraftsdeltagandet ökar då reformer minskar marginaleffekterna för hushåll med svag ekonomi. Detta innebär i sin tur en utjämnning av inkomster och en lägre kostnad för reformen.

Det finns även andra dynamiska effekter som kanske får en allt större betydelse i framtiden. Med en allt äldre befolkning kommer försörjningsbördan att öka för de som befinner sig i förvärvsaktiv ålder. Det kommer därför att bli nödvändigt att bryta trenden mot en förtida pensionering. Ett sätt är att skapa regler som gör det mer lönsamt att arbeta även då pensionering är möjlig i det nya pensionssystemet.

Beslutet att utbilda sig eller inte är ett annat område som till viss del styrs av regler för skatter och bidrag. En progressiv inkomstskatt missgynnar hushåll med en relativt hög inkomst under ett färre antal år, jämfört med ett hushåll med en jämn inkomstprofil över livet. Om livsinkomsten före skatt är densamma om man utbildar sig eller inte medför en progressiv inkomstskatt att det är ekonomiskt ofördelaktigt att utbilda sig.

På sikt kanske den ökade rörligheten mellan olika länder bidrar till de största dynamiska effekterna. Det blir allt lättare att utnyttja de regler för skatter och bidrag som är mest gynnsamma. Inom EU görs försök att harmonisera beskattningen av kapital och att skapa konkurrens på lika villkor. När det gäller regler för t.ex. inkomstskatter utfärdas istället rekommendationer till medlemsländerna där det framhålls behovet av att öka incitamenten för arbete genom lägre marginaleffekter och marginalsatser. Det är således en nationell angelägenhet att skapa ett system för inkomstskatter och bidrag som skapar incitament för arbete och utbildning samtidigt som de politiska målen för hur välfärden skall fördelas beaktas.

Det bör återigen påpekas att beräkningarna av hur mycket hushållen väljer att anpassa sina arbetstider vid regeländringar och den exakta fördelningen på olika grupper beror mycket på vilka metoder som används och det empiriska under-

laget. Med andra metoder och andra underlag skulle både nivån och profilen kunna bli något annorlunda. Man bör dock kunna vänta sig att många andra metoder och underlag skulle ge anpassningar med liknande riktning och fördelning. Syftet med dessa regelexperiment är främst att visa hur viktigt det är att vid stora regeländringar bättre bedöma hur arbetstiderna kan påverkas. De visar också ett stort behov av att vidareutveckla fördelningsanalyserna så att hänsyn tas till tänkbara beteendeffekter.

3 Tid, val och inkomstfördelning

3.1 Inledning

De flesta analyser av fördelningen av ekonomisk välfärd baseras på disponibla inkomster. Den disponibla inkomsten är emellertid inte ett tillräckligt heltäckande begrepp för att bedöma omfattningen och fördelningen av de ekonomiska resurserna i hushållen. Exempelvis ingår inte resurser som sjukvård, utbildning, boende eller värdet av den produktion som utförs i hushållen och inte heller värdet av fritid¹¹.

I föregående avsnitt redogjordes för hur hushållen väljer den kombination av arbete och fritid som passar dem bäst. Eftersom den disponibla inkomsten inte innefattar värdet av fritid kan den ekonomiska ojämlikheten komma att överskattas som en följd av de val människor gör. Frivilligt deltidsarbete och att frivilligt avstå från arbete är uttryck för ett val, och inkomstskillnader som beror på detta val bör inte tolkas som tecken på "ojämlikhet".¹²

I detta avsnitt används två metoder att beskriva fördelningen av inkomster som på olika sätt tar hänsyn till effekterna av hur hushållen väljer att använda sin tid. Den första metoden beaktar frivilligt lågt deltagande på arbetsmarknaden ge-

¹¹ I den fördelningspolitiska redogörelsen hösten 1999 (prop. 1999/2000:1, bilaga 4) analyseras den offentliga konsumtionens betydelse för inkomstfördelningen.

¹² Haveman, R., Bershader, A., The "inability to be self-reliant" as an indicator of poverty: Trends for the U.S., 1975-1995, University of Wisconsin, 1998 och Jenkins, S., O'Leary, N., Household income plus household production: The distribution of extended income in the U.K., Review of Income and Wealth, Series 42, Number 4, 1996

nom att beräkna inkomstfördelningen då arbetsinsatsen ökas till heltidsarbete vilket ger *disponibel inkomst vid heltidsarbete*. I den andra metoden beräknas värdet av den del av fritiden som hushållen använder till så kallad hemproduktion. Detta värde läggs till hushållens disponibla inkomst och man erhåller vad som kallas *utökad inkomst*.

Genom att beakta dessa förhållanden framträder en annan bild av inkomstfördelningen.

3.2 Inkomstfördelning vid heltidsarbete

Fördelningen av de disponibla inkomsterna beror i betydande utsträckning på graden av arbetsinsats på arbetsmarknaden. I Sverige arbetar omkring 1,5 miljoner personer deltid vilket motsvarar drygt en tredjedel av samtliga sysselsatta. Då många av dessa personer valt deltidarbete istället för heltidsarbete i syfte att skapa mer tid för annan verksamhet, är de i statistiken registrerade disponibla inkomsterna missvisande som mått på levnadsstandard.

Den fritid individer och hushåll får genom att inte arbeta heltid har för många ett stort värde. För att kunna värdera fritiden i ekonomiska termer krävs att det lägre deltagandet på arbetsmarknaden är frivilligt. Den fritid som uppstår genom ofrivilligt lågt deltagande på arbetsmarknaden, t.ex. på grund av arbetslöshet, kan inte värderas på samma sätt. Exempel på ofrivilligt deltidarbete (och därmed ofrivillig fritid) kan gälla personer som är deltidarbetslösa eller till viss del förtidspensionerade. För de grupper av individer vars lägre grad av arbetsinsats kan antas vara mer eller mindre ofrivillig görs därför ingen värdering alls av den extra fritiden.

Värdet av den extra fritiden kan beräknas som den ökning i disponibel inkomst personen skulle ha vid heltidsarbete. Skälet för detta är att eftersom man valt att arbeta mindre, så är värdet av denna extra fritid värd minst lika mycket som skillnaden mellan disponibel inkomst vid full arbetsinsats och faktisk disponibel inkomst.

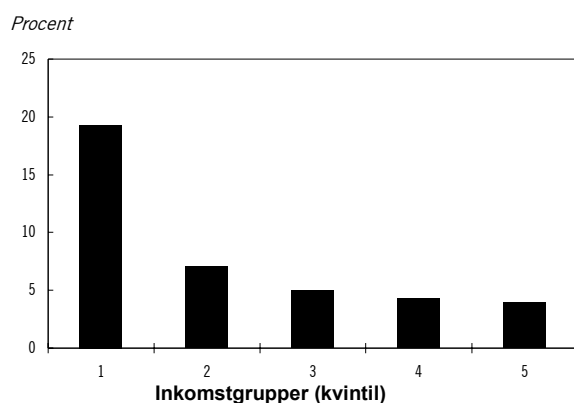
Nedan visas den beräknade effekten på inkomstfördelningen, för samtliga hushåll, av frivilligt lågt eller inget deltagande på arbetsmarknaden. Beräkningen har utförts med HINK-undersökningen för år 1997 som anpassats till ekonomiska förhållanden år 2001. Beräkningen visar effekten på inkomstfördelningen då arbetstiden ökas till heltid för de som inte förvärsar-

betar och för deltidarbetande i åldersgruppen 18–64 år. Arbetstiden har hållits oförändrad för arbetslösa, pensionärer, föräldralediga, studerande och värnpliktiga¹³ eftersom dessa personers låga eller uteblivna deltagande på arbetsmarknaden kan betraktas som ofrivilligt. (Studerande har uteslutits eftersom arbete ofta inte är ett alternativ till utbildning, utan utbildning är en förutsättning för arbete). Antalet personer vars arbetstid och lön ökas till att motsvara heltid uppgår till 1,1 miljoner. Av dessa arbetar ca 0,7 miljoner personer deltid. En individuell timlön som baseras på marknadsavlönat arbete¹⁴ används för att beräkna värdet av den extra fritiden.

I diagram 3.1 visas hur mycket högre den genomsnittliga disponibla inkomsten blir om hänsyn tas till frivilligt lågt eller inget arbetsmarknadsdeltagande fördelat på olika inkomstgrupper. Den relativa effekten på disponibel inkomst då arbetstiden utökas till heltid är störst i grupperna med lägre inkomststandard. Det sammanlagda värdet av den extra fritiden beräknas uppgå till 75 miljarder kronor vilket motsvarar sju procent av de sammanlagda disponibla inkomsterna. Genom att lägga till detta värde kan inkomstfördelningen sägas ha justerats för olika val av arbetstid.

¹³ I avsnitt 4, underbilaga visas den exakta selektionen.

¹⁴ Den individuella timlönen i datamaterialet har inhämtats från tre håll. För 42 procent individerna har den s.k. strukturlönestatistiken år 1997 använts. För 18 procent av individerna har enkätinformation rörande arbetstid och arbetsinkomst från HINK använts. För 40 procent av individerna har en timlöneregression, som utförts på strukturlönedata, använts för att skatta timlönen.

Diagram 3.1 Effekt på justerad disponibel inkomst av frivilligt lågt eller inget arbetsmarknadsdeltagande fördelat på inkomstgrupper

Källa: HINK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Som framgår av tabell 3.1 nedan minskar Gini-koefficienten, som är det övergripande måttet på inkomstfördelningen. Mest påtaglig är effekten på den s.k. relativa fattigdomen som brukar mätas som andelen hushåll med en inkomststandard som understiger halva medianinkomsten. Denna andel minskar kraftigt, med 31 procent.

Tabell 3.1 Effekt på justerad disponibel inkomst av frivilligt lågt eller inget arbetsmarknadsdeltagande

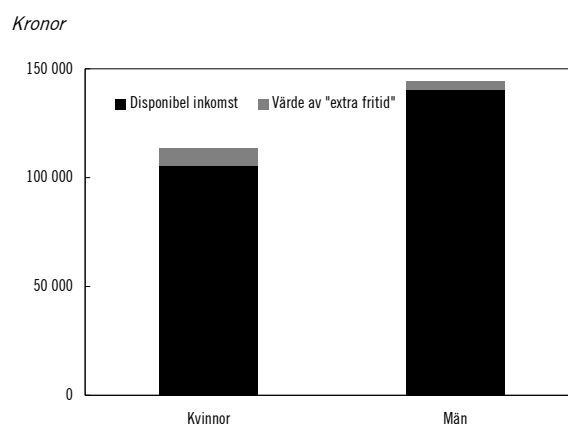
Nyckeltal

	Disponibel inkomst	Disponibel inkomst vid heltidsarbete	Differens, %
GINI-koefficient	0,265	0,254	-4
Decilkvot (D9/D1)	2,82	2,70	-4
Andel under halva medianen, %	4,8	3,3	-31

Källa: HINK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

Bland olika familjetyper är det främst i hushåll med barn, där deltidsarbete är vanligt förekommande, som den relativa positionen i inkomstfördelningen förskjuts uppåt då hänsyn tas till värdet av den kortare arbetstiden.

För att belysa hur effekten skiljer sig mellan kvinnor och män har effekten på den individuella disponibla inkomsten beräknats. Detta innebär att ingen hänsyn tas till att sammanboende delar ekonomi. Effekten är större för kvinnorna (diagram 3.2). Deras individuella disponibla inkomst ökar med 8 procent medan männens ökar med 3 procent. Den frivilligt valda kortare arbetstiden bidrar dock bara marginellt till skillnaden mellan kvinnors och mäns disponibla inkomster.

Diagram 3.2 Individuell disponibel inkomst vid heltidsarbete fördelat på kvinnor och män

Källa: HINK, SCB, Finansdepartementets beräkningar

I beräkningen har hänsyn tagits till att heltidsarbete medför ökade löneinkomster, ökade inkomstskatter, minskade sociala ersättningar samt ökade inkomstrelaterade avgifter. Beräkningen är statisk och syftar endast till att visa storleksordningen på värdet och betydelsen för inkomstfördelningen av frivilligt lågt eller inget deltagande på arbetsmarknaden.

3.3 Inkomstfördelning med värdet av hemproduktion

Omfattande hemproduktion

Ett annat sätt att belysa hur hushållens val att disponera sin tid påverkar inkomstfördelningen är att värdera produktion i hushållen. En del av fritiden används till att laga mat, diska, betala räkningar etc. Denna typ av aktiviteter kan kallas hemproduktion eftersom det i någon mening handlar om att producera varor och tjänster. Förutom hushållsarbete kan även underhålls- och reparationsarbeten i hemmet, att ta hand om barn och att handla räknas som hemproduktion. Värdet av hemproduktionen har i de västeuropeiska länderna uppskattats till ett värde som motsvarar 40–50 procent av BNP¹⁵.

Den tid som ägnas åt dessa aktiviteter är således omfattande. År 1993 ägnade 18–64-åringar

¹⁵ Bonke J., Distribution of economic resources: Implications of including household production, The Review of income and wealth, 38 (1), 1992.

drygt tre timmar per dag i genomsnitt åt hemproduktion och samma människor ägnade i genomsnitt fyra timmar åt marknadsavlönat arbete¹⁶.

Den tid som människor lägger ned på hemproduktion varierar kraftigt, liksom arbetstiderna. Preferenser och faktiska möjligheter att välja ser olika ut. Familjeförhållanden spelar en stor roll. Tidsanvändningsundersökningar visar att barnfamiljer ägnar mer tid åt hemproduktionen än hushåll utan barn, äldre mer än yngre och människor utan marknadsavlönat arbete mer än de med. Av tabell 3.2 framgår också att i hushåll med sammanboende tar kvinnorna ett större ansvar för hemproduktionen, framför allt när man har barn.

Tabell 3.2 Genomsnittlig tid för hemproduktion i olika hushåll fördelat på kvinnor och män

Timmar per vecka

	Hushåll utan barn		Hushåll med barn	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående	12	14	18	..
Sammanboende	22	13	30	21

Källa: HUS 1993, Göteborgs universitet, Finansdepartementets beräkningar.

Värdering av hemproduktion

Hushållens uppmätta välfärd blir större om man tar hänsyn till värdet av hemproduktionen eftersom värdet av denna inte registreras i inkomststatistiken. Det är däremot inte självklart på vilket sätt fördelningen av hushållens inkomster ändras. Främst beror det på vilka hushåll som ägnar mest tid åt hemproduktion. Om det är hushåll med låga inkomster som gör detta får man en jämnare inkomstfördelning, men om hushållen med höga inkomster arbetar mer hemma kan effekten bli en ojämnare inkomstfördelning.¹⁷

Hur man värdesätter hemproduktionen har också betydelse. Värdet av hemproduktionen uppskattas genom att prissätta den tid som hushållen använder för hemarbete. Här har *marknadprincipen* använts, vilket innebär att man för-

söker värdera tiden enligt vad det skulle kosta att köpa motsvarande vara eller tjänst på marknaden. Ett annat vanligt sätt är att värdera tiden i termer av vad personen förlorar på att minska den marknadsavlönade arbetsinsatsen för samma tid, alternativkostnadsprincipen.¹⁸

Faktaruta 1

Beräkning av hemproduktionens värde

Hemproduktionen har värderats enligt *marknadprincipen*, vilket innebär att man försöker värdera hemproduktionen efter vad det skulle kosta att köpa motsvarande tjänst på marknaden.

Beräkningen innebär att den tid som vuxna (äldre än 17 år) under ett år ägnar åt hemproduktion summeras för varje hushåll. Denna tid multipliceras med en timlön som motsvarar ungdomslönen för ett okvalificerat arbete 1992 (58 kr). Detta ger det totala värdet av hemproduktionen i hushållet.

För att ta hänsyn till att hushåll kan vara olika stora har hemproduktionens värde justerats. Detta har gjorts på motsvarande sätt som för den disponibla inkomsten (se avsnitt 4, underbilaga).

När hushållets disponibla inkomst läggs samman med värdet av hemproduktionen får man den utökade inkomsten.

Den timlön som använts är den rena timlönen utan hänsyn till skatter. I avsnitt 4, underbilaga görs en känslighetsanalys av vad nivån på timlönen betyder för omfördelningen. Analysen visar att resultatet är relativt okänsligt för mindre förändringar i timlönen.

Beräkningarna har utförts på HUS-data för 1993. Se vidare avsnitt 4, underbilaga.

Utökad inkomst jämnare fördelad

Flest timmar ägnas åt hemproduktion i kvintilgrupperna 2 och 3. Hushåll i kvintilgrupperna 1-3 är i genomsnitt något större än hushåll med de högsta inkomsterna. Tar man hänsyn till detta

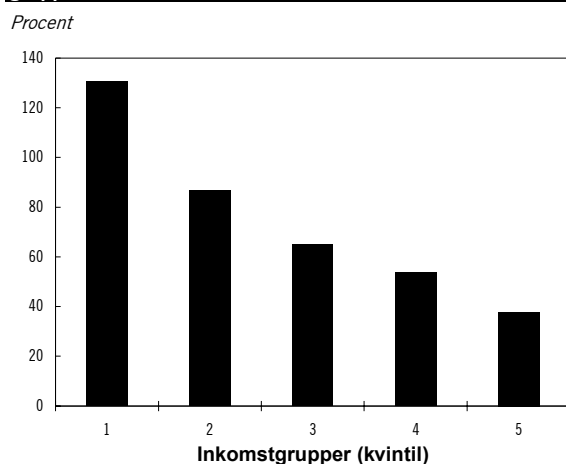
¹⁶ HUS-undersökningen 1993. Se avsnitt 4, underbilaga.

¹⁷ Jenkins, S., O'Leary, N., Household income plus household production: The distribution of extended income in the U.K., Review of Income and Wealth, Series 42, Number 4, 1996.

¹⁸ I en värdering enligt alternativkostnadsprincipen kommer värdet av en timmas hemproduktion att skilja sig åt mellan olika hushåll och innebär en något mindre utjämning. Se avsnitt 4, underbilaga.

framstår hemproduktionen som jämnt fördelad mellan kvintilgrupperna 2–5, medan kvintilgrupp 1 har en lägre hemproduktion. I hushåll med lägre inkomststandard står hemproduktionen för en större andel av de totala ekonomiska resurserna (den utökade inkomsten). När värdet av hemproduktionen inkluderas blir därför den relativa fördelningen av ekonomiska resurser jämnare än om man enbart ser till den justerade disponibla inkomsten (diagram 3.3).

Diagram 3.3 Effekt på justerad disponibel inkomst av att inkludera värdet av hemproduktion fördelat på inkomstgrupper

Den utjämnande effekten är kraftig. Gini-koefficienten sjunker från 0,257 till 0,225 (tabell 3.3). Andelen som har en inkomst under halva medianinkomsten minskar med 25 procent. Värdet av hemproduktionen ökar i genomsnitt hushållens inkomst med 62 procent när en timmes hemproduktion värderas till 58 kronor (se faktaruta 1).

Som en följd av att kvintilgrupp 1 har en lägre hemproduktion än övriga inkomstgrupper är detta resultat dock beroende av vilket värde man sätter på en timmes hemproduktion. Ju högre en timmes hemproduktionen värderas, desto mindre blir den utjämnande effekten. Se vidare underbilagetabell 2.

Tabell 3.3 Effekt på justerad disponibel inkomst av att inkludera värdet av hemproduktion

Nyckeltal

	Disponibel inkomst	Utökad inkomst	Differens, %
Gini-koefficient	0,257	0,225	-12
Decilkvot (D9/D1)	3,2	2,9	-9
Andel under halva medianinkomsten, %	10,5	7,9	-25

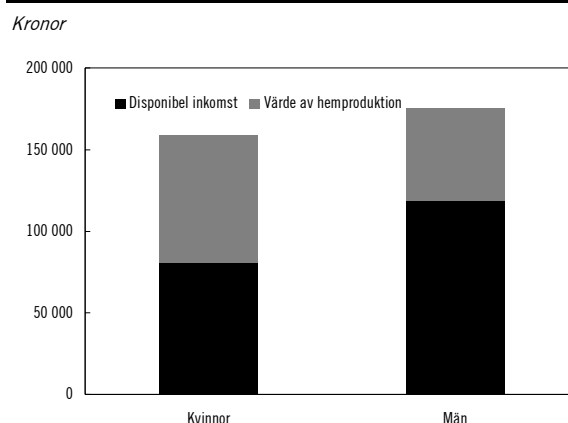
Anm: Nyckeltalen för disponibel inkomst skiljer sig åt från de i tabell 3.1. Anledningen är troligen att HINK-undersökningen är av bättre kvalitet, framför allt vad gäller hushåll med de lägsta inkomsterna.

Källa: HUS 1993, Göteborgs universitet, Finansdepartementets beräkningar

Då inkomstbegreppet vidgas förändras de relativa positionerna i inkomstfördelningen. Sammanboende, familjer med barn i åldern 0–3 år, och personer utan marknadsavlönat arbete skiftar upp.

Då hänsyn tas till värdet av hemproduktionen ökar såväl kvinnors som mäns individuella inkomster (diagram 3.4). För kvinnorna innebär beaktandet av hemproduktionen nästan en fördubbling av den individuella inkomsten, medan männens individuella inkomst ökar med nära 50 procent. Skillnaden mellan kvinnors och mäns inkomst utjämnas kraftigt när värdet av hemproduktionen tas med.

Diagram 3.4 Individuell utökad inkomst fördelat på kvinnor och män

Källa: HUS 1993, Göteborgs universitet, Finansdepartementets beräkningar

Sammantaget visar resultaten att hemproduktionen utgör en betydande del av hushållens inkomst. Genom att värdera även detta arbete synliggörs framför allt kvinnornas bidrag till den gemensamma välfärden och hushållens resurser framstår som jämnare fördelade.

3.4 Val av arbetstid ger överskattning av välfärdsklyftor

Fördelningen av de disponibla inkomsterna är av stor betydelse vid bedömning av fördelningen av ekonomisk välfärd men är långtifrån ett tillräckligt underlag.

Som beräkningarna visar har det fria valet av tid för marknadsavlönat arbete, fritid och hemproduktion en betydande inverkan på inkomstfördelningen. Då hänsyn tas till dessa faktorer utjämnas inkomstfördelningen kraftigt, särskilt då hänsyn tas till hemproduktion. En kraftig inkomstutjämnning mellan män och kvinnor kan även observeras. De båda analyserna visar på att barnfamiljernas relativa position i inkomstfördelningen förbättras.

Även om fördelningen av de disponibla inkomsterna är av stort intresse går det inte att bortse från den mycket betydande inverkan som fritid och hemproduktion (liksom nyttjande av offentlig konsumtion) har för inkomstfördelningen. Fördelningen av nyttjandet av den offentliga konsumtionen har, som tidigare visats, även den en utjämnande effekt. En förändring av de disponibla inkomsterna från en period till en annan kan vara en god indikator på hur välfärdsfördelningen förändrats men får bedömas som osäker. Anledningen till denna osäkerhet är att förändrade val av arbetstider (och därmed val av inkomst), förändrad fördelning av hemproduktion och offentlig konsumtion kan medföra betydande effekter på välfärdsfördelningen.

4 Underbilaga

Gemensamma begrepp och definitioner

Disponibel inkomst: Hushållets totala inkomster från arbete, kapital och transfereringar minus betald skatt, betalt underhållsbidrag samt återbetalt studiemedel och socialbidrag. Erhållet studiemedel betraktas som transferering.

Hushåll: Två hushållsbegrepp används. I avsnitt 2 och i de analyser som baseras på HINK-undersökningen i avsnitt 3 består ett hushåll av en eller två vuxna plus eventuella barn under 18 år. Barn över 18 betraktas som separata hushåll även om de bor kvar hos sina föräldrar. I avsnitt 1 och i de analyser som baseras på HUS-undersökningen används s.k. kosthushåll där alla

personer ingår som bor i samma bostad och kan antas ha gemensam hushållsekonomi.

Justering för försörjningsbörda: Den disponibla inkomsten divideras med hushållets sammanlagda "konsumtionsvikt" som baseras på Socialstyrelsens norm för socialbidrag kompletterad med en schablonmässig boendekostnad enligt "trångboddhetsnorm 2". Den boendekostnadskompletterade normen har parametriserats enligt följande formel:

Hushållets vikt = $(N+0,7*n)^{0,7}$ där N = antal vuxna, n = antal barn.¹⁹

Ekonomisk standard: Hushållets disponibla inkomst justerad för försörjningsbörda.

Individens ekonomiska standard: Hushållets justerade disponibla inkomst påförs samtliga personer i hushållet. Redovisning sker sedan på individnivå.

Individuell disponibel inkomst: Disponibel inkomst definieras på individnivå och justeras inte för försörjningsbörda. Skattefria hushållstransfereringar summeras på hushållsnivå och delas lika mellan de vuxna i hushållet. Analyserna avser endast vuxna.

Median: 50 procent av befolkningen har lägre inkomst än medianinkomsten.

Gini-koefficient: Det vanligaste måttet på ojämnheten i inkomstfördelningen vilket antar värdet 0 när inkomsten är lika för alla och värdet 1 vid maximal ojämnhet, dvs. när en person får alla inkomster. Koefficienten är mest känslig för vad som händer i mitten av fördelningen. Den kan sägas visa hur stor den förväntade inkomstskillnaden är mellan två slumpmässigt valda individer/hushåll. Om Gini-koefficienten är 0,250 och medelinkomsten för alla är 90 000 kronor skall man vänta sig att den genomsnittliga skillnaden är $2*0,250$ eller 50 procent av medelinkomsten, dvs. 45 000 kronor.

Decilgrupp: Befolkningen delas in i 10 lika stora grupper där de 10 procent med lägst standard hamnar i decilgrupp 1, de med näst lägst standard i decilgrupp 2 osv. ända upp till decilgrupp 10 med den högsta ekonomiska standarden.

Kvintilgrupp: Motsvarande indelning med 5 grupper som vardera omfattar 20 procent av befolkningen.

Decilkvot: Den disponibla inkomsten (vid övre decilgränsen) bland dem med högre ekono-

¹⁹ Ekvivalensskalans konstruktion beskrivs i Prop. 1999/2000:100 Bilaga 3.

misk standard divideras med inkomsten för dem med lägre standard.²⁰

Data och begrepp i avsnitt 1

Data: Analyserna baseras på SCB:s undersökning av hushållens inkomster 1997 (HINK) som kompletteras med värdet av en del offentliga tjänster som urvalspersonerna har utnyttjat under året.²¹ Information om hushållens konsumtion av offentliga tjänster bygger till viss del på enkätuppgifter och därför används endast den del av HINK-urvalet som svarat på enkäten.

Total inkomst: Summan av hushållets justerade disponibla inkomst och värdet av hushållets konsumtion av offentligt finansierade tjänster definieras som "total inkomst". Offentlig konsumtion räknas per capita. Inkomsterna räknas samman på hushållsnivå, men analyserna redovisas på *individnivå*.

*Dekomponering:*²² Den totala inkomstspridningen delas upp med avseende på de inkomstslag som ingår i den totala inkomsten. Varje delkomponents storlek beror på dess vikt och koncentrationsindex, där vikten är inkomstslagets andel av den totala inkomsten och värdet på koncentrationsindex anger dess progression. Inkomstfördelningen, mätt som Gini-koefficienten (G), kan på detta sätt skrivas som:

$$G = V_1 * K_1 + V_2 * K_2 + \dots + V_n * K_n$$

där V_i och K_i står för vikt respektive koncentrationsindex för inkomstkomponent i , och n är det antal inkomstslag som ingår i total inkomst.

Data och begrepp i avsnitt 3

Beräkning av disponibel inkomst vid heltidsarbete

Arbetstiden ökas till heltid för alla i åldersgruppen 18-64 år som inte arbetar eller som deltidsoarbetar. Undantag görs för personer som har

- folkpension
- mer än 60 dagar i arbetslöshet
- mer än 60 dagars föräldraledighet
- mer än 60 dagars sjukskrivningsperiod räknat från första sjukdagen inklusive karensdagen
- minst 40 dagars värnpliktsersättning
- minst 9 000 kronor i studiebidrag
- studiebidrag vid gymnasiestudier
- vuxenstudiestöd större än arbetsinkomsten eller, om arbetsinkomsten är mindre än ett basbelopp, större än ett basbelopp.

Eftersom arbetstiden ökas till heltidsarbete under hela året så reduceras de sociala ersättningar och bidrag som är förknippade med lägre arbetsmarknadsdeltagande helt och hållet. För de personer som varit arbetslösa, föräldralediga eller sjukskrivna en period om minst en dag och högst 60 dagar beräknas heltidslönen för övriga dagar under året. För dessa personer reduceras inte arbetslöshetsunderstödet, sjukpenningen eller föräldrapenningen.

HUS-undersökningen och jämförbarhet med SCB:s inkomstfördelningsundersökning, HINK

HUS-undersökningen (Household market and nonmarket activities) är en panelundersökning med urval åren 1984, 1986, 1988, 1991, 1993, 1996 och 1998. Åren 1984 och 1993 tillfrågades urvalspersoner i åldern 18-74 år om sin tidsanvändning. Vi har utnyttjat data för 1 152 personer i tilläggsurvalet för 1993. Personer äldre än 64 år samt de som saknar uppgift om disponibel inkomst eller hemproduktion ingår inte i analysen. Förutom uppgifter om tidsanvändning finns data om inkomst och skatt, arbetsmarknadsstatus, lön, utbildning, socioekonomisk bakgrund, boende och barnomsorg.

Den disponibla inkomsten har beräknats utifrån registeruppgifter och vid intervjuer lämnade uppgifter. Intervjupersonerna avgjorde själva om inkomstuppgifterna skulle hämtas från register eller om de själva skulle lämna dessa. SCB:s inkomstfördelningsundersökning (HINK) är mer

²⁰ Exempelvis är D9 den inkomst som avgränsar de 10 procent med högst ekonomisk standard.

²¹ Databasen med offentlig konsumtion och inkomstbegreppet beskrivs närmare i Prop. 1999/2000:1 Bilaga 4.

²² Den dekomponeringsmetod som används finns presenterad i Kakwani, N.C. (1977): Applications of Lorenz Curves in Economic Analysis. *Econometrica*, Vol. 45, No 3.

heltäckande både vad gäller inkomster och skatter och har dessutom registeruppgifter tillgängliga för samtliga individer i alla åldrar. Urvalsstorleken varierar mellan 10 000 och 19 000. En jämförelse visar att HUS-urvalets inkomstfördelning relativt väl liknar den som SCB publicerat för år 1991, med undantag av decilgrupp 1 och 2. I dessa decilgrupper och i decilgrupp 10 underskattas inkomsten i HUS, medan den överskattas i övriga decilgrupper. Inkomstspridningen underskattas därmed i HUS jämfört med HINK. Inkomstuppgifterna avser 1992 och tidsanvändningen 1993, vilket också medför en viss osäkerhet.

Mer information om undersökningen finns på <http://cent.hgus.gu.se/econ/econometrics/hus/>

Underbilagetabell 1 Jämförelse mellan justerad disponibel inkomst i HUS och HINK

Kronor per år och skillnad i procent

Decilgrupp	HUS 1992	HINK 1991	Skillnad
1	26 900	35 000	-23
2	57 300	62 500	-8
3	69 100	72 000	-4
4	81 300	80 900	0
5	92 000	89 000	3
6	103 300	98 400	5
7	113 900	109 100	4
8	128 100	121 100	6
9	144 100	137 200	5
10	196 600	206 700	-5
Gini-koefficient	0,255	0,261	-2

Bakomliggande analyser i avsnitt 3

Jämförelse mellan marknadsprincipen och alternativkostnadsprincipen

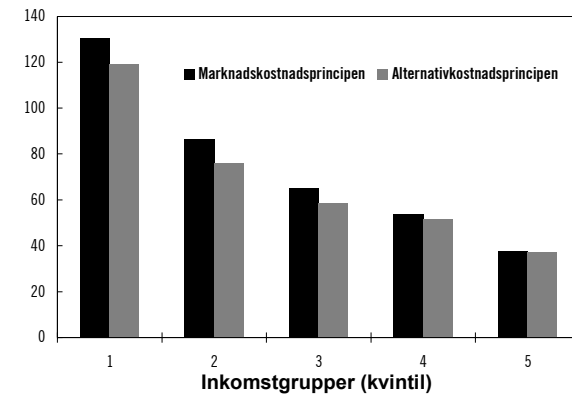
För att värdera hemproduktionen används ofta marknadsprincipen - vad det skulle kosta att köpa en timmes motsvarande tjänst på marknaden, eller alternativkostnadsprincipen - vad det kostar personen att avstå från en timme marknadsavlönat arbete. Den viktigaste skillnaden mellan de båda principerna för värdering är att marknadsprincipen ger alla individer samma värde för en timmes hemproduktion, medan värdet enligt alternativkostnadsprincipen kommer att skilja sig åt mellan individer. Ju högre lön en individ har, desto högre värderas en timmes hemproduktion. Detta innebär att alternativkostnadsprincipen ger en mindre utjämning av inkomsten än vad mark-

nadsprincipen gör. Lönen beräknas efter skatt, vilket bidrar till att minska skillnaden i utjämning mellan de båda värderingsprinciperna.

För 70 procent av personerna finns uppgift om timlön. För de personer som saknar löneuppgift har en lön skattats med en löneekvation som tar hänsyn till att sambandet mellan lön och icke observerbara egenskaper kan skilja sig åt mellan de som har och de som inte har ett arbete. Lönen multipliceras med den individuella marginalskatten (som gäller för den monetära inkomsten, eller i de fall en sådan saknas, med den lägst observerade marginalskatten).

Underbilagediagram 1 Effekt på justerad disponibel inkomst av att värdera hemproduktion enligt marknads-kostnadsprincipen och alternativkostnadsprincipen

Procent

Källa: HUS 1993, Göteborgs universitet, Finansdepartementets beräkningar

Oavsett vilken värderingsprincip som används bidrar hemproduktionen kraftigt till en jämnare inkomstfördelning. Alternativkostnadsprincipen ger dock en något mindre jämn fördelning (underbilagediagram 1). Gini-koefficienten minskar till 0,233 respektive 0,225 (från 0,257).

Känslighetsanalys av val av timlön för marknadsvärdering av hemproduktion

Huruvida den utökade inkomsten blir mer eller mindre jämnt fördelad än den disponibla inkomsten beror på a) hur jämnt fördelade disponibel inkomst och värdet av hemproduktion är i relation till varandra, b) storleken på disponibel inkomst och på värdet av hemproduktion och c) på vilket sätt disponibel inkomst och värdet av hemproduktion är korrelerade med varandra.

Ett högre timlöneantagande ökar värdet på hemproduktionen och hemproduktionens relativa vikt ökar. Eftersom hemproduktionens ojämnheter är större än den disponibla inkomstens

ojämnhet leder den större vikten till att den utökade inkomsten blir mindre utjämnad än vid lägre timlöneantagande (och lägre vikt).

Med en timlön på 58 kronor blir Gini-koefficienten för den utökade inkomsten 0,225 vilket är 0,032 enheter mindre än för den disponibla inkomsten. Den utjämnande effekten är relativ okänslig för mindre förändringar i timlönen. Om timlönen minskas eller ökas med 10 kronor minskar respektive ökar Gini-koefficienten med 0,003 enheter.

Med en timlön på 138 kronor är fördelningen av utökade inkomster inte längre jämnare än fördelningen av den disponibla inkomsten. Beräkningarna med högre timlöner medför att fördelningen blir mer ojämn.

Underbilagetabell 2 Effekt på inkomstfördelningen av att variera timlönen vid marknadsvärdering av hemproduktion

Inkomst per konsumtionsenhet

	Gini-koefficient
Disponibel inkomst	0,257
Utökad inkomst, timlön:	
48 kr	0,222
58 kr	0,225
68 kr	0,228
138 kr	0,257

I beräkningarna med marknadsvärdering tas vanligen ingen hänsyn till skatter²³. En grov uppskattning av sociala avgifter, vinst, overhead-kostnader och moms ökar timlönen från 58 kronor till en lönekostnad på 120 kronor, vilket minskar Gini-koefficienten till 0,250.

Tidsanvändningens betydelse för olika hushåll

Av underbilagetabell 3 framgår att tidsanvändningens betydelse är större för sammanboende än för ensamstående och att framför allt värdet av hemproduktionen bidrar till att öka barnfamiljernas inkomster.

Underbilagetabell 3 Effekt på justerad disponibel inkomst av att beakta val av tidsanvändning fördelat på hushållstyper

Procent

	Värdet av extra fritid	Värdet av hemproduktion
Ensamstående utan barn	5,2	44
Ensamstående med 1 barn	2,9	77
Ensamst. m 2 eller fler barn	4,7	58
Sammanboende utan barn	5,5	55
Sammanboende med 1 barn	4,9	78
Sammanboende med 2 barn	5,2	87
Sammanbo. m 3 el fler barn	8,0	87
Pensionär ensamstående	0,0	-
Pensionär sammanboende	2,0	-
Totalt	7,4	62

²³ Se Bonke J., Distribution of economic resources: Implications of including household production, The Review of income and wealth, 38 (1), 1992 och Jenkins, S., O'Leary, N., Household income plus household production: The distribution of extended income in the U.K., Review of Income and Wealth, Series 42, Number 4, 1996.

Underbilagetabell 4 Hushållens simulerade arbetstid och anpassningen till följd av ändrade regler för skatter och bidrag

Årsarbetstider timmar per år, procent i olika arbetstidsklasser och förändring i procentenheter

Hushållstyp	Arbetstid	Andel (simulerad)	Höjt grundavdrag	Höjt barnbidrag
Ensamstående kvinna	0	16,1	-0,8	-3,6
med barn	250	2,8	0,0	0,0
	750	7,2	0,0	0,8
	1250	18,1	0,0	1,2
	1750	26,5	0,0	0,8
	2250	24,9	0,8	0,8
	2750	4,4	0,0	0,0
	medelvärde	1433	18	53
Ensamstående kvinna	0	29,7	-2,0	0,0
utan barn	250	1,9	-0,1	0,0
	750	3,4	0,0	0,0
	1250	12,3	0,4	0,0
	1750	26,4	0,5	0,0
	2250	22,9	1,1	0,0
	2750	3,2	0,1	0,0
	medelvärde	1252	42	0
Ensamstående man	0	27,9	-0,7	0,0
	250	0,1	0,0	0,0
	750	1,9	-0,1	0,0
	1250	6,2	-0,1	0,0
	1750	24,3	0,6	0,0
	2250	31,2	0,3	0,0
	2750	8,4	0,0	0,0
	medelvärde	1450	15	0
Sammanboende kvinna	0	12,4	-1,1	-0,7
	250	1,3	0,0	-0,1
	750	5,8	0,0	0,0
	1250	19,8	0,1	0,3
	1750	37,0	0,4	0,3
	2250	22,7	0,6	0,2
	2750	0,9	0,0	0,0
	medelvärde	1479	22	13
Sammanboende man	0	24,2	-1,6	-0,9
	250	0,0	0,0	0,0
	750	0,3	0,0	0,0
	1250	3,4	0,1	0,3
	1750	22,5	0,6	0,5
	2250	43,7	0,8	0,7
	2750	6,0	0,0	0,0
	medelvärde	1586	32	14

